

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 8 Sayı: 39 Volume: 8 Issue: 39
Ağustos 2015 August 2015
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

TOPLUMSAL BİR KATEGORİ OLARAK BEDEVİLİK AS A SOCIAL CATEGORIES BEDOUINISM

Fatih AÇIK*
Mustafa HARPÜT**

Öz

Bu çalışmada, ilk dönem İslam tarihinde önemli bir karşılığı olan bedeviliğin, tarihsel anlamındaki yerleşik/göçebe, şehirli/köylü ayırımından daha çok niteliklerine odaklanılarak bedevilik fenomeninin toplumsal bir kategori olarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bedevilik, sadece kırsal ve göçebe toplumlara ait bir yaşam tarzı olmayıp şehirlerde de varlığını sürdürmektedir. İlk dönem İslam tarihinde ilkel şartlarda göçebe olarak yaşayan grupları, toplulukları nitelemek için kullanılan bedevilik, karakteri ve kodlarıyla sosyal olarak varlığını devam ettirmektedir. Bedevi yaşamı bir tarz olarak devam ettiren insanların oluşturduğu bu yapıyı ayrı bir toplumsal kategori; "bedevilik" olarak tanımlamak mümkündür. Ayrıca bedevilik kendi tarihi şartları içerisinde değerlendirildiğinde bu yaşam tarzının kategorik nitelikleri günümüzde sürüleştiren kitle/topluluklarla benzerlik göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Bedevi, Bedevilik, Toplumsal Kategori, Kitle, Sürü, İlk Dönem İslam Toplumu.

Abstract

In this study, the first period of bedouinism is an important provision in Islamic history, built in the historical settled / nomadic, urban / peasant separation was to evaluate the bedouinism as a social phenomenon bedouinism category of focusing on more quality. Bedouinism not only rural and nomadic lifestyle of the society still exists in the city. The first period as nomadic groups living in primitive conditions in Islamic history, that is used to qualify bedouinism communities, it continues to exist as social with character and code. It is possible to define "bedouinism" as a the separate social category Bedouin life style created by the people who maintain the structure. Also bedouinism when considered in their historical conditions of the categorical nature of this lifestyle today mass of herd people / communities are similar to.

Keywords: Bedouin, Bedouinism, Social Category, Mass of People, Herd, The Early Islamic Community.

Giriş

Bilimsel çalışmalar için "tanım" zorunlu bir başlangıçtır. Olay, olgu ve ögelere yaklaşım kişilere, zamana, mekâna ve disiplinlere göre farklılık gösterebilmektedir. Bilimsel bir disiplin içerisinde asgari şartlarda mutabakata varılmış bir tanım, yapılması düşünülen çalışmada elde edilecek verilerin sağlam ve sağlıklı analizinde yol gösterici olacaktır.

Sosyoloji, toplumla ilgilenir. Ancak toplum, içinde pek çok ögeyi barındıran bir kavramdır. Toplumsal gruplar, toplumsal yığınlar ve toplumsal kategoriler bu ögelerin başında gelmektedir. Bireylerin belirli bir çevrede bulunmasından başka özellik taşımayan topluluklara sosyolojik bir terim olarak "yığın" denilmektedir. Ortak özellikler taşıyan bireyler toplamına da "toplumsal kategoriler" adı verilmektedir. Toplumsal kategori, fiziksel olarak bir arada bulunmasalar da, ortak birtakım özelliklerine göre insanların gruplandırılması; yaş, eğitim, meslek, sosyal özellikler gibi ölçütlere göre kategorize edilmesi durumudur. Toplumsal grup ise en az iki kişi arasında oluşan ve aralarında etkileşim olan ve belirli bir amaç etrafında bir araya gelmiş görece sürekliliği olan insanlardan oluşur. Aile, arkadaşlık vb. buna örnek olarak verilebilir. Bir toplumsal yığın ya da bir toplumsal kategorinin "grup" olarak nitelenebilmesi için üyeleri arasında bir etkileşim bulunması gerekir (Aktas, 2001: 24).

Sosyolojide "zihin kategorileri" tanımlaması yaparak kategorilerle özel olarak ilgilenen sosyologların başında Durkheim gelir. Durkheim'e göre kavram ve kategoriler toplumsal bir kaynağa sahiptir. Durkheim'i bu görüşünde Fransız Sosyoloji Okulu üyeleri takip etmektedir (Öner, 1977: 14).

Toplumlar da kategorilerin hangi etkenlere göre oluştuğu sosyolojinin konusudur. Kategoriler, toplumda yeni toplumsal grupların oluşmasında etken olan önemli bir unsurdur. Bu nedenle Sosyoloji disiplini için kategorilerle etken olan faktörler ve toplumsal kategoriler ilgili ve önemli çalışma alanları olmaktadır (Doğan, 2004: 86).

* Dr., Sosyolog, e- posta: fatih310655@hotmail.com

** Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, e- posta: mharput0611@gmail.com

Gerçek yaşamlarında ilişkilerinde birbirlerinden habersiz olan insanlar benzer özellikleriyle aynı kategoride yer alabilirler. Toplumsal bir kategoriye girenler çoğu zaman böyle bir kategoriye dâhil edildiklerini bilemezler. Kategori, belirli ölçütlere göre insanları türlere, yapılar, tiplere bölmeyi ifade eden zihinsel yapıtlardır. Bir takım özelliklerin belirli insanlarda gerçekten varoluşunu ifade eder (Tezcan, 2010: 71).

Toplumsal kategorilerde benzerlik ölçütü toplumsal niteliklerde ortaya çıkmaktadır. Benzer toplumsal nitelikleri taşıyan insanlar bu ortak ölçütleri ile toplumsal kategori oluştururlar. Bir farklılaşmanın, toplumsal kategorik işleve ulaşabilmesi için ortak payda ve ölçütün anlamlı olması gerekmektedir. Örneğin insanların giyim alışkanlıkları (gömlek veya tişört giymeleri gibi) toplumsal kategori oluşturmada yeterli ölçüt olmaz ama onların kentli ve köylü olmaları toplumsal bir kategori oluşturabilir (Doğan, 2004: 87).

Toplumlar, her bir kategoride çeşitli ve çok farklı gruplar ve kültürler ortaya çıkarabilmektedir. Alt kültür, azınlık, kitle bu toplumsal kategorilere verilebilecek örneklerden bazılarıdır. Alt kültür, özgün yaşama tarzını kendi grubunda içselleştirmiş toplulukları nitelemek için kullanılır. Toplumun genel dokusundan farklılık arz eden grupsal hareketler alt kültür olarak tanımlanmaktadır. Azınlıklar, göçmenler, çingeneler kendilerine özgü yaşam biçimleriyle birer alt kültür teşkil edebilirler. Fiziki yakınlığı bulunmamakla birlikte ortak uyarıcılardan etkilenen ve aynı ölçütler çevresinde yaklaşan insanların oluşturduğu toplumsal kategoriyse kitle olarak tanımlanmaktadır. Fiziki ölçütün olmayışı kitleyi grup ve yığından ayırmaktadır. Aynı tarz müziği (arabesk müziği gibi) beğenen insanlar, fiziki bir yakınlık olmasalar da bir kitleyi meydana getirebilirler. Kitle, siyasal, kültürel, ekonomik ve kutsal duyarlılıklarla uyarıcı etken çevresinde hareketli kalabalıklar şekline dönüştürülebilir ve kollektif eylem gücü niteliğine ulaşır. Bu tür kitlelerin olası özellikleri şu şekilde sıralanabilir;

- Her şeyden önce kitleler tahrike açıktırlar. Uyarıcının çağrısı ile hareketli ve kızgın olabilir, mantık örgüsü içinde değerlendirilemeyecek anlamsız kahramanlıklar sergileyebilirler. Birey olarak anlamlı refleksler sergileyen insanlar uyarıcının çağrısı etrafında mantıksız kalabalıklar oluşturabilirler.
- Kitleler bütün telkinlere açıktırlar. Bu noktada kitlenin eğitilmiş veya eğitimsiz bir grup olmasının önemi yoktur. Sübjektif olan, objektif gerçekten ayırt edilemediği için gerçekle ilgisi olmayan her türlü hayale inandırılabilirler.
- Kitlelerin duyguları ilkel ve abartılıdır. Bireysel olarak yapılamayacak birçok eylem kitle içindeki güçlülük duygusu ile yapılabilir. Bu motivasyonla hareket eden kitlelerin en acımasız ve canice eylemleri gerçekleştirmeleri, amansız zulümler yapmaları mümkündür.
- Her türlü kitlede farklı seviyelerde de olsa taassup ve otoriterlik eğilimi vardır. İtaat ve biat kültürü bu eğilimle birlikte gelişir (Doğan, 2004: 89).

Karakteristik tercihler, düşünce biçimleri, farklı ekol ve anlayışlar kitlelerin varlık sebebi olarak sayılabilir de daha büyük çaplı ve radikal davranış sergileyen kitlelerin oluşumunda kutsal duyarlılıklar ve bu ekseninde oluşan motivasyonlar öncül etkenler olarak görülmektedir. Bu tür kitlelerde uyarıcı güç çoğunlukla bir kişi veya bir lider olmaktadır. Kitle, eylemler sürecinde liderin yönlendiriciliği ve etkili "başetme potansiyeli" ile hareket eder (Aktaş, 2001: 14). Liderin çağrısı ve uyarıcı gücü bir zaman sonra kitlenin varlık sebebi olan duyarlılıkların da önüne geçebilmektedir. Kitle içinde birlikte olmanın sağladığı güçlülük duygusuyla mantık yoksunu bir duruma da düşülebilir.

Bir liderin sultasında ve/veya kutsal bir duyarlılığın/motivasyonun etrafında "sürü"leştirilen kitleler¹ koşulsuz ve sorgusuz bir itaate ve yaşam tarzına alıştırlırlar ve zamanla konuşma ve düşünme yetilerini kaybederler. Bu değişimin bir patolojisi² olarak süreçle birlikte kapital ve sermaye hızla birikir ve çoğalır. Bu şekilde zamanla insan tükenir, sermaye ranta dönüşür ve tanrılaştırılır, değerler ticarileştirilir (Kızılçelik, 2004: 17).

"Sermaye sürününün yeni ikonudur, ona başkaldırana almış olduğu terbiye ve içgüdüsel olarak içselleştirmiş olduğu komutlar gereğince derhal saldırır. Zaten, yeni Tanrı, sermayenin yaşamı için Immanuel Kant'ın bildirdiği, "o, aklını başkasından kurtarmış, kendi aklını kendisi yönlendiren, üstelik aklını her yönüyle her bakımdan ve her yerde çekinmeden kitlenin önünde apaçık olarak kullanabilen insanın" çabucak ölmesi gerekirdi. Sürününün ekonomi politikası, düşüneni yani sürüye dâhil olmayı parçalar, sermaye düşmanlarını en acımasızca hırpalar: Her şey(i) paramparça eder)... Ortada insan yok, herkes var, yaşasın sürü! Sermaye rakibini siler, yok eder ve onu belirli kilerlere gömer (Kızılçelik, 2004: 18)."

¹ "Sürü"leştirilen kitleler tanımlanamaz, Sezgin Kızılçelik'in *Özgünlüğün Sosyolojisi* isimli kitabında "Sürünün Ekonomi Politikası ya da Özgünlüğünü Tahayyül Etmek" isimli çalışmasından oluşturulmuştur.

² Değişimin patolojisi ile ilgili olarak bk.; Osman Eyüpoğlu ve Erkan Perşembe "Toplumsal Değişim Patolojisi ve Temel Değişim Güdüsü", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, sayı: 28, ss. 113-129.

“Sürü”leştirilen bu tür kitlelerin değişim sürecinin patolojisi sermaye ve kapitalle sınırlı kalmaz. Sermaye, rant ve kapital gibi olgularında beslediği;

- Egemen güce itaat/biat/iman
- Pragmatist yaklaşım
- Korku, ekonomik kaygı ve cahillik
- Kaba ve saldırgan davranışlar
- Toplumsal tabakalaşma ve statü oluşumu gibi sorunlar da bu tarz kitlelerde görülebilmektedir.

Bu sorunsallar etrafında kümelenen insanların sosyalleşme süreçleri pasifleşir ve yoğun manipülasyon yoluyla insanda varolan özerklik zayıflatılır. Eğitimin de önceliğini kaybetmesiyle cehalet artar. Böylece bu insanlar kendi düşün ve görüşlerini ifade edebilenlerin pek az olduğu bir “sürü/kitle toplumunda” yaşamaya başlarlar (Kızılçelik, 2004: 20). Bu şekliyle de insan, bağlı bulunduğu kategorinin sorgusuz bir taraftarı haline gelir. Bu şekildeki bir insanı tanımlamakla kitleyi tanımlamak neredeyse aynı şeydir. Bir kişinin nitelikleriyle çok sayıda insandan oluşan bir kitlenin nitelikleri aynıdır. Bu kitlelerde zamanla egemen güce itaat/biat/iman içselleştirilir. Egemen gücün elindeki en önemli silah ise sermaye olduğu için bu güce yakınlığına göre yeni tabakalaşma ve statü durumları oluşur. Egemen güç ve yandaşlarıyla, “ayak takımı” (Kızılçelik, 2004: 19) ayrı statülerde değerlendirilmeye başlar. İmkânların korunması güdüsü sürü/kitle topluluğundaki insanları kaba ve saldırgan bir tutum sergilemeye iter. Devamlı hale gelen bu korunma güdüsü, kaygı ve korkaklığı da artırır.

Sürüleştiren bu tür kitlelere toplumsal kategori içerisinde farklı tanımlamalarda bulunmak mümkündür. İptidai bir grubun, topluluğun özelliklerini yansıtan bu tür kategoriler Hz. Peygamber dönemi yani İslâm dininin ilk yıllarındaki bedevilerin sosyal yapısı ve genel nitelikleriyle benzerlikler göstermektedir. Bu çalışmamızda, bedeviliğin daha çok niteliklerine odaklanarak bedevilik konusunu toplumsal bir kategori olarak değerlendirmeyi ve sürüleştiren kitle/toplum ile benzerliklerini ortaya koymayı amaçlamaktayız. Bu nedenle burada yerleşik/göçebe ayırımından çok, aynı karaktere, aynı nitelik ve sosyal kodlara sahip milletlerin, toplumların, toplulukların ve grupların durumları hakkında bir ayırım söz konusudur.

Bedevilik konusu bu güne kadar farklı birçok disiplinde tartışılmıştır. Tefsir, İslâm Tarihi, Sosyoloji, Din Sosyolojisi gibi disiplinlerde bu konu ile ilgili yazılı çalışmalara ulaşmak mümkündür. Hz. Peygamber dönemi ilk İslâm toplumunun inşa sürecinde özellikle Medine’de toplum yapısını oluşturan insanların çoğunluğunun bedeviler olarak tanımlanması bu olgunun İslâm tarihi için önemini ortaya koymaktadır.

Kavramsal Yaklaşım

“Bedevi” kelimesi bir şeyin ortaya çıkması anlamına gelen “b-d-v” kökünden türemiştir. Sözlükte başlamak, açığa çıkmak ve önce gelmek gibi anlamları bulunan bedevi kavramı yaygın olarak; “yerleşik hayat, medeniyet” anlamına gelen hadaretin karşısı olarak çölde yaşamak, köyde oturmak anlamında kullanılmaktadır. Kır, sahra ve çöl anlamına gelen badiyede yaşayan kimselere de bedevi veya ehli-badiye denmektedir. Badiye hayatı, bedevilerin oturduğu ve dolaştığı her bölgeyi, göçebelikten yarı göçebelige hatta kısmen göçebe köylü hayatına kadar her durumu içine almaktadır (İbn Manzûr, III, 234-235).

Toplumlar, yaşadıkları mekânın, iklim şartlarının ve hayatlarını devam ettirmek için başvurdukları üretim şekillerinin etkisiyle de birbirlerinden ayrılırlar. Göçebe olanlarla yerleşik hayat sürenlerin birbirinden ayrıldığı gibi. İslâm dininin ilk dönemlerinde özellikle Orta ve Kuzey Arabistan’da yaşayan bütün Arap kabileleri bedevi ve hadârî diye ikiye ayrılıyordu. Arabistan’ın büyük bir bölümünde tabiat şartlarının elverişsizliği, kurak iklimin buradaki hayatı zorlaştırması sebebiyle bedeviler sürekli göç etmek zorunda kalmışlardır. Orta Arabistan’ın güney, kuzey ve doğusu çöl ile çevrilidir. Buralar, yağmur mevsimini takip eden birkaç hafta içinde hayvanlar için çok uygun bir mera haline gelmekteydi. Bedeviler bu yerleri hemen tespit edip etrafına çadırlarını kurarak buralarda hayvanlarını otlatırlardı. Bu şekilde elde edilen süt, yağ ve peynir gibi gıdalarla hayatlarını devam ettirirlerdi (Fayda, 1992: 312).

Kur’an’da bedevi kelimesi geçmemekte, bu anlamda kullanılan “a’râb” kavramı geçmektedir. Sözlüklerde de kronolojik olarak belli bir dönemden sonra a’râb kelimesi, bedevi kelimesiyle açıklanmaya başlamıştır. Bedevileri ifade eden a’râb kelimesi ile Araplar için kullanılan “Arab” kelimesi aynı kökten türemiştir (İbn Manzûr, XXXII, 2863, Erkut, 2010: 12). İlk defa Kur’an’da, yerleşik hayat yaşayan Araplarla göçebe Arapların açık bir şekilde birbirinden ayrılmasından sonra bedeviler a’râb olarak adlandırılmıştır. Böylece bir ırkın adı olmakla birlikte yarımadanın köy ve şehirlerinde yaşayanlarına Arab, çölde göçebe olarak yaşayanlarına ise a’râb denilmiştir (Fayda, 1992: V, 312).

Birbiriyle bağlantılı olan Arab ve a’râb kelimelerinden Arab, İsmail nesli için kullanılmıştır. A’râb kelimesi ise badiye sakinleri için kullanılmaktadır. Bu bağlamda bedevi demektir. Sözcük anlamlarından da anlaşılacağı üzere “Arab” kelimesi, bir ırkın ismi olmakla birlikte bu ırkın şehirde yaşayanları için kullanılmakta, çölde konargöçer olarak yaşayan Araplara ise a’râb yani bedevi denmektedir (Fayda, 1992: V,

312). Türkçedeki “Türk” ve “Türkmen” ayrımında olduğu gibi, Türkmen Türk’ün yörüşü, a’râb da Arab’ın yörüşüdür (Elmalılı, 1992: IV, 395).

Genel olarak bedevi terimi çölde yaşayan, kent kültürüne yabancı, yerleşik olmayan göçebe, dolayısıyla medeniyetten uzak insanları karşılamaktadır. Bunun yanında bedevilikle göçebeliliğin birbirinden ayrılması gerektiğini savunan kişilerde mevcuttur. Bu kişilere göre kent kültürünün başlı başına iyi ve üstün, göçebeliliğin ise medeniyet dışı, ilkel ve kötü olduğu şeklindeki bir düşüncenin yanlışlığı ortadadır (Acar, 2010: 83-84).

Bedevilik günümüz sosyoloji literatüründe daha çok köylülük, köy kültürü, köy hayatı, hadârilik ise şehirlilik, şehir kültürü, şehir hayatı olarak değerlendirilmektedir. Belirli bir tarih döneminde ve belirli bir coğrafi mekânda oluşmuş toplumsal yapıları nitelemek için kullanılan kavramlar zamanla daha farklı anlamlar kazanabilmektedir (Güven, 2010: 248). Bedevilik kelimesinin İslâm dininin ilk dönemlerindeki kullanımı ile şimdiki kullanımı arasında da bu şekilde bazı farklılıklar vardır. Ancak kavramlara yüklenen anlamlar zamanla farklılaşsa da sosyal yapılar tarihin tekerrürü içerisinde benzerlikler göstermektedir. Zaten bedeviliği, sadece ilk İslâm toplumundaki anlamıyla çölde konargöçer yaşayan, başta deve olmak üzere hayvan yetiştiriciliği yapan insanlar olarak değerlendirmek ve bu olguyu tarihin sayfalarında bırakmak meseleyi daraltmak olacaktır. Hz. Peygamber dönemi bu şartlarda yaşayan grupları, toplulukları nitelemek için kullanılan bedevilik, karakteri ve kodlarıyla kategorik olarak varlığını devam ettirmektedir.

İslâm Öncesi Arap Toplumu

En eski yerleşim yerlerinden olan Arap Yarımadası’nın güney ve kuzeyinde Hz. Peygamber öncesi dönemde birçok devlet kurulmuştur (Yıldız, 1991: III, 252). Orta Arabistan’daki Hicaz bölgesinde ise İslâm öncesi dönemde insanlar, farklı kabileler halinde dağınık şekilde yerleşik veya göçebe olarak yaşıyorlardı. Merkezi bir otorite olmadığı için de herhangi bir devlet kurulmadığı görülmektedir (Çağatay, 1993: 67).

Araplar, soy birliğine dayalı sosyal, ekonomik ve siyasi bir örgütlenme biçimi olan kabileler şeklinde yaşamaktaydılar ve her kabile kendi içinde bir topluluk kimliğine sahipti (Kavas, 2001: XXIV,30). Bu kabilelerin soy ve akrabalık bağları, aralarındaki birleştirici en güçlü bağ idi. Kabile asabiyetini de ortaya çıkaran bu bağlayıcı birliktelik, her türlü kuralın üstündeydi (Kavas, 2001: XXIV,31). Yerleşik ve güçlü bir merkezi idarenin olmayışı bu türlü bir yaşamı zorunlu kılmaktaydı (Ünalın, 2001: 89).

Eski çağlardan beri Arap yarımadası ve civarında yaşayan Sami ırkına mensup topluluklara, Arap denilmektedir (Alan, 2012: 123). İslâmî dönem öncesi yaklaşık altı asırlık Arap tarihi, geleneksel olarak, “bilgisizlik dönemi” ya da “barbarlık vahşilik” anlamına gelen “cahiliye” kelimesiyle adlandırılmaktadır. Arap toplumu daha önce de ifade edildiği üzere bedevi ve hadâri olmak üzere iki kategoriden oluşmaktaydı. Hadâri, çoğunlukla şehirlerde yaşayan yerleşik sınıfın, bedeviler ise badiyede, kırsal kesimde yaşayan ve göçebe olan sınıfın adıdır. Bununla birlikte şehirlerde yaşayan bedeviler de bulunmaktaydı (Kurt, 2001: 103).

Arap topluluklarının İslâm’dan önceki tarihlerinin cahiliye olarak tanımlanmasında belli başlı sebepler öne çıkmaktadır. Bu sebepler değerlendirilirken Arapların hayat tarzına bedeviliğin hâkim olması, çevrelerinde yaşayan insanlara göre sosyal bakımdan geri kalmış olmaları, eğitimsizliğin ve cehaletin ileri seviyelere varmış olması gibi hususlar üzerinde durulmuştur (Fayda, 1993: VII, 17).

Arap yarımadasının en önemli gelir kaynağı hayvancılık ve tarım idi. Tarım sınırlı bölgelerde, özellikle sulama imkânının bulunduğu yerlerde ve yerleşik Araplar tarafından yapılmaktaydı. Hayvancılık ise daha yaygın olarak yapılmaktaydı. Göçebe Araplar yani bedeviler, toprağı eken insanın ona bağımlı ve adeta esir olduğunu düşüncesiyle tarımla uğraşanları küçümserlerdi (Demircan, 2007: 40). Bedevi anlayışta mekâna veya mekâna ait bir şeye karşı aidiyet özgürlüğü kısıtlayıcı bir faktör olarak değerlendirilmekteydi. Çöl yaşamına alışmaları, bedevilerin esnek bir sosyal yapılanmaya gitmelerini sağlamıştır. Bu yapıda insanların, bireysel özgürlüğü tanımı ve bu olguya yaklaşımları yerleşik insanlara göre farklılık oluşturmaktaydı. Bedevilerin ahlaki değerlerinin yaşadıkları mekân ve çevre koşulları ile orantılı olduğu da söylenebilir (Lindholm, 2004: 37).

Arabistan’ın büyük bir kısmının sıcak ve kurak bir iklime sahip olması yaşam şartlarını olumsuz etkilemekteydi. Sık sık meydana gelen kuraklıklar, insanların yurtlarını-mekânlarını terk etmelerine neden olmuştur. Arap yarımadasında iklimin verimsizliğinden kaynaklı meraların ve su kaynaklarının azlığı nedeniyle sık sık çatışmalar olurdu. Verimsiz ikliminde etkili olduğu zorlu geçim şartları bazı kabileler için çapulculuğu yaşam tarzı haline getirmişti (Demircan, 2007: 41). Süregelen bu olumsuzluklara iptidai bir yaşam şekli sayılabilecek göçebelikte eklenince anomik bir sosyal yapı oluşmuştur. Hem yerleşik hem de göçebe Arap topluluklarında görülen bu anomik sosyal yapının sadece göçebelikle sınırlandırılmadan “bedevilik” olarak tanımlanmasının uygun olacağı kanaatindeyiz. Oluşan bu anomik sosyal yapı yani bedevilik, çalışmamızın giriş kısmında anlatılan “sürü”leştirilen kitleler gibi yapılarla sosyal dokusuyla da benzerlikleri yönüyle aynı toplumsal kategori içinde değerlendirilebilir.

İslâm dininin gelişiyle önce Mekke’de daha sonra ise Medine merkezli başlayan sosyal değişim, İslâmiyet’in “cahiliye dönemi” diye adlandırdığı bir devirden medeniyet dönemine geçişin bir ifadesi olmuştur. Bu toplumsal değişimi, sözlü kültüre dayalı bedevi ve kabilevi düzenden kitâbi kültüre dayalı toplum yapısına, şehir medeniyetine bir geçiş olarak tanımlamak da mümkündür (Okumuş, 2007: 329).

İslâmiyet, Medine, Medeniyet ve Şehir Hayatı

Hz. Peygamber’in Mekke’den Medine’ye hicretinden sonra o zamanlarda Yesrib olarak bilinen şehrin adı şehir, kent anlamlarına gelen Medine olarak değiştirilmiştir (Watt, 1986: 149). Yesrib kelimesinin sözcük anlamı kınamak, hataları yüzüne vurmak, kötölemek, fitne ve fesat çıkarmak olup Arapça “s.r.b.” kökünden türemiştir (İbn Manzûr, VI, 475).

Medine sözcüğü ise şehir hayatına geçişini ifade ettiği gibi kendi özünde medeniyet kavramıyla da etimolojik olarak semantik birliği oluşturmaktadır (Yeniçeri, 2000: 205). Yerleşik düzene sahip topluluklar için kullanılan “medine” kelimesi Aramcadan Arapçaya geçmiştir. Sözlüklerde kök anlamı bakımından “Medine ilinde oturma, Medineli olma” gibi anlamlara gelmektedir. Yani yerleşik hayata geçmemiş olan bedeviliğin zıttı olmaktadır. Medine kelimesi kentte, şehirde yaşayanlar için kullanılmış, zaman içerisinde toplumların ekonomik, teknik, siyasi ve ahlâki açılarından gelişmişlik düzeyini belirtmek için “medeniyet” terimi kullanılmaya başlamıştır (Sinanoğlu, 376). Hicret ile birlikte Yesrib, artık bir kent ve şehir olma yoluna girmiştir. İslâm medeniyetinin beşiği konumundaki bu şehrin isminin Medine olarak değiştirilmesi de bu derin anlamları taşımaktadır (Sarıçam, 2002: 129). Yesrib’ in Medine olmasıyla Medine, “şehir ve medeniyet merkezi” anlamını güçlü bir biçimde kazanmıştır (Şulul, 2011: 191).

Hz. Peygamber, Yesrib şehrinin adını değiştirmekle birlikte bu şehrin sınırlarını da belirlemek için bazı sahabelere görev vermiş ve onlar da, Uşeyre ve Teym tepelerine işaretler koyarak bu görevi yerine getirmişlerdir. Daha sonra kendileri de bu şehrin sınırlarını belirtmek için Hz. İbrahim’in Mekke’nin sınırlarını belirlediği ve haram şehir saydığı gibi artık Medine’nin de sınırlarının belirlendiğini ve haram şehir olduğunu ifade etmiştir (Şulul, 2008: 229). Daha sonra belirlenen bu sınırlar, Medine sözleşmesinde de belirtilerek teyit edilmiştir (Şulul, 2008: 229-230). Böylece Medine’de siyasi birlik oluşturulduğu gibi buradaki meskün insanların üzerinde yaşadıkları toprak parçası, sınırları resmi bir antlaşmayla belirlenmiş bir vatan topağı haline gelmiştir (Koyuncu, 2009: 93-94).

İslâm dininin gelişi ile birlikte Medine’de yaşanan bu değişimle Medine halkı artık şehir topluluğu olarak tanımlanmıştır. Weber’in bir yerleşim biriminin şehir topluluğu olarak tanımlanabilmesi için gerekli gördüğü ön koşullar olan kale, pazar, kısmi de olsa özerklik, ilgili bir öbek şekli, kendine ait bir hukuk sistemi (Weber, 200: 40-42) gibi hususların gerçekleştirilmeye başlandığı görülmektedir.

Hz. Peygamber’in Mekke’den Medine’ye hicreti sonrası daha başlangıçta Yesrib adını yerleşik düzene geçişini ifade eden Medine kelimesi ile değiştirmesi, burada gerçekleşecek toplumsal değişimin medeniyet merkezli olacağını somut bir ifadesi olmuştur. Bu adım ile kentleşme merkezli yeni bir medeniyet projesinin inşası başlamıştır. Ayrıca Hz. Peygamber’in kent ortamını istikrarın, güvenin, hukukun ve beşeri ilişkiler açısından nezaketin merkezi olarak değerlendirdiği de anlaşılmaktadır (Çetinkaya, 2010: 6). Bu tarihten sonra gerçekleşen toplumsal değişimlerde de bedevilikten uzak yerleşik kültürün yani Yesrib adının Medine olarak değiştirilmesinin izlerini görmek mümkündür.

Bütün bu değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere Medine kelimesi, Arapça’ da bir yerleşim biriminin ve içinde mukim olanların sosyal, siyasi, hukuki, ekonomik organizasyonunun bütün boyutlarını içine alacak biçimde şehir, şehirleşme, şehirlilik, şehir hayatı anlamlarını taşımaktadır. Medeni terimi ise sosyal ve siyasal olma niteliğini ifade etmektedir. (Şulul, 2011: 19)

Hz. Peygamber, Yesrib’ten Medine’ye dönüştürdüğü, iç barış ve toplumsal uzlaşının hâkim olduğu, insanların ümmet merkezli toplumsal kimliğe kavuştuğu Medine’de başlattığı ve daha sonraki dönemlerde İslâmi toplumların kentleşmelerine de örnek olan şehircilik uygulaması temelinde, dini, toplumsal ve politik sistemi sembolize eden bir görünüme sahiptir. Buna göre bedeviliğin izlerinin yavaş yavaş silindiği ilk dönem İslâm medeniyetinde şehrin kentsel planlamasının temel esasları ile şu şekildeydi:

- 1) Şehir ortasında cami ve meydan
- 2) Cami yakınında şehrin yönetim merkezi (Medine’de yönetim merkezi aynı zamanda mescit olarak kullanılan yerdi.)
- 3) Şehir merkezine ulaşan birinci derecedeki ana caddeler
- 4) Ana caddelere bağlı küçük cadde ve sokaklar
- 5) Kabristan

İslâm medeniyetinin gelişmesiyle paralel olarak şehir planlılığı da değişmiştir. Daha sonraki dönemlerde şehir planlarına han, hamam, su yolları ve eğitim kurumları gibi toplumun ihtiyaçlarına göre eklemeler yapılmıştır (Akyüz, 2007: 205). Bu planlama ile Arap yarımadasının stepnelerinde göçebe ve dağınık bir halde yaşayan insanlar merkezi bir sosyal yapıya kavuşmuşlardı.

Hız. Peygamber dönemi şehircilik faaliyetleri arasında, şehrin temizliğinin ön planda tutulması,³ zengin fakir herkesin kullanımına sunulan vakıf su kuyularının açılması, şehrin etrafına ormanlık alanlar yapılması⁴ gibi günümüz modern dünyasının yapmaya çalıştığı uygulamaları görmek te mümkündür (Akyüz, 2007: 205-207).

Hız. Peygamber, yeni bir toplumun inşası sürecini şehrin imarı ile beraber yürütüyordu. Kabileciliğin ve bedeviliğin etkin olduğu bir yer olan Yesrib, bu uygulamalarla yeni bir şehir yapısına kavuşuyordu. Kent kültürü, yaşam tarzında katılımcılığı ve hoşgörüyü barındırabildiği gibi bir arada yaşama tecrübesi ve farklılıklara toleransın içselleştirildiği bir zihniyete de işaret eder. Ayrıca kentsel yapının, kurumsal bir işleyişi olabildiği gibi bedeviliğin aksine modernleşmenin ve müesseseseleşmenin de mekânı olabilmektedir (Çelik, 2001: 131-133). Bir yaşam tarzı olarak kentsellik, birbiriyle ilişkili üç yapıda değerlendirilebilir:

- Farklı dağılımları içeren demografik-fiziksel yapı olarak;
- Farklı toplumsal kurumlara sahip sosyal bir örgütlenme sistemi olarak;
- Sosyal davranışlar, fikirler ve kişilikler kümesi olarak (Kurt, 2001: 103).

Medeniyet, toplumların yerleşik hayata geçmeleri ve orada kendilerine bir mekân edinmeleri ile gelişir (Akdoğan, 2008: 89). Medeniyetlerin merkezleri olarak nitelendirilebilecek olan şehir hayatını İbn-i Haldûn, “umran için medenilik, artık arkasında başka bir şeyin olmadığı nihai nokta” olarak tanımlamaktadır (İbn-i Haldûn, 2004: II, 507). İlkelerin ve değerlerin hâkim olduğu böyle bir şehirde inşa edilen ilk İslâm toplumu, medeniliği içkin bir karakter arz eder. Bu nedenle Hız. Peygamber dönemi çok hızlı bir şekilde tecrübe edilen toplumsal değişimde müspet karakterin izlerinin dayanağını bedevilikten uzak şehirleşme-medineleşmede görülebilir. Farklı durumlarda ise yani yerleşik bir kültür ortamında oluşmamış olan ve bir şehir mantığı içinde kendini organize etme imkânı bulamayan bedevi toplulukların-toplumların daha tekeli davranarak despotik bir eğilim sergileyebildikleri gözlenmiştir (Düzgün, 2009: 1-5). Hız. Peygamber öncesi Arap toplumunda da böyle bedevi bir yaşam tarzının varlığından bahsetmek mümkündür.

İbn-i Haldun’un Bedevilik Konusundaki Görüşleri

Şehirlilik-köylülük veya yerleşik hayat-göçmenlik ekseninde tartışılabilen bedevilik kavramına bu eksende İbn-i Haldun sisteminde genişçe rastlamak mümkündür. İbn-i Haldun tarih, umran, asabiyet ve mülk ile ilgili görüşlerini geniş ölçüde bedevilik (göçebelik) ve hadârilik (şehirlilik) ilkesine dayandırmış, medeni ve beşeri alanlarda görülen değişme ve gelişmeleri bu kavramla açıklamaya çalıştığı için bedevilik ve hadârilik konularına oldukça geniş yer vermiştir.

İbn-i Haldun bedeviliği yani badiye hayatını, çöl yaşamını, köy veya kır hayatını kapsayacak şekilde bedevilerin oturduğu ve dolaştığı her bölgeyi, göçebelikten yarı göçebelğe ve hatta kısmen göçebe köylü hayatına kadar her durumu içine alacak şekilde geniş bir tarzda tanımlamaktadır (Meriç, 1996: 86). Günümüz sosyoloji anlayışında bu kavram, “köylülük” ile ifade edilebilir. Hadâri yaşam ise İbn-i Haldun’da şehir hayatına veya yerleşik hayata karşılık olmaktadır. Günümüzde sosyo-kültürel anlayışta bu kavrama karşılık “şehirlilik” tanımlamasının kullanıldığı görülmektedir (Bursalıoğlu, 2007: 46).

İbn-i Haldun’un bedevi tanımlaması bu kavramın etimolojisi ile semantik bir uyum göstermektedir. Ona göre asıl olan bedevi hayattır. Hadâri hayat ise ondan sonra ve ondan kaynaklanarak ortaya çıkmıştır. Bedevi hayat, hadâri hayatı oluşturduktan sonra kendi varlığına da devam ederek, farklı iki hayat tarzından birinin diğerini beslediği iki aşamalı yapı oluşturur. Bu iki aşama toplumların hayat tarzlarının fitri bir sonucudur (İbn-i Haldûn, 2004: I, 161-163).

İbn-i Haldun, her toplumun kaderinin bedevilikten hadâriliğe doğru olduğu şeklinde bir değerlendirmede bulunur. Zamanla güçlenen bedevi topluluklar, yerleşik hayata geçerek yavaş yavaş kasaba ve şehirler kurarak, aralarında iş bölümü yapmaya başlamıştır. Daha sonraları ise gıdaların işlenmesi, yeme-içme alet ve edevatlarının üretilmesi, giyim kuşam tarzının gelişmesi ve yenilenmesi, ev ve konakların inşa edilmesi gibi bir gelişim süreci izlenir (İbn-i Haldûn, 2004: I, 157).

İbn-i Haldûn’a göre umranın yani medeniyetin bedevilik ve hadârilik gibi iki aşaması bulunmaktadır. Bedevi/kırsal hayat ile hadâri/şehirli hayat umranı oluşturur. Ona göre umran, hem köy hem de kent hayatını kapsamaktadır (Meriç, 1996: 86). Ancak medeni yani şehir hayatı, umranın son noktası

³ Hız. Peygamber herkesin kendi evinin önünü temizlemesini istemişti. Ayrıca her aşiretin kendine ait bir çöplüğü vardı ve orada çöpler birikince yakılırdı. Daha geniş bilgi için bk. Hâbil Şentürk, “Hız. Peygamber ve Çevre Bilinci”, İsmail Yakıt (ed.), SDÜ İlahiyat Fakültesi İslâm Felsefesi Anabilim Dalı Başkanlığı Yayınları, Yayın No:1, 2006, ss. 80-86.

⁴Hız. Peygamber, Medine ve Taif bölgelerini harem alanı ilan ederek oralarda ağaç kesmeyi ve avlanmayı yasaklamıştır. Bu alan yaklaşık 1000 kilometrekarelik bir alana denk gelmekteydi. Taif halkı Müslüman olmak üzere Medine’ye bir heyet gönderdiklerinde, Hız. Peygamber’in hazırladığı anlaşma metnine Taif bölgesi vadilerinin de koruma altına alındığı ve orada bitki örtüsünü tahrip etmenin, hayvan avlamanın yasaklandığı, bu yasağa uymayanların cezalandırılacağı bir madde olarak konulmuştur. Yine Hız. Peygamber, gölgesinde yolcuların, hayvanların gölgelendiği çöl bitkisi sidr ağacının kesilmesini yasaklamıştır. Daha geniş bilgi için bk: Muhit Mert, “Çevre Bilinci Oluşturmada İslâm’ın Katkısı Üzerine”, Fahri Kayadibi (ed.), İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu, Bildiriler, c. II, Mayıs 2008, ss. 25-31.

olarak ifade edilmektedir. O nedenle medeniyet denildiğinde şehir akla gelmektedir. Bedevilik yani badiye hayatı, çöl, köy veya kır hayatını ifade etmektedir (İbn-i Haldûn, 2004: I, 161-163).

İbn-i Haldun'a göre bedevi toplumlarda yönetim, riyaset (başkanlık) tarzında yürütülmüştür. Kabile reisleri genellikle en yaşlı ve en çok hürmete layık görülen kimseler arasından seçilmiştir. Reisler kendi şahıslarından kaynaklanan bir kuvvetten ziyade, bedevi hayatın doğal şartlarından ve iptidai hayatın doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan asabiyet duygusundan ötürü bu makamlara getirilmişlerdir (İbn-i Haldûn, 2004: I, 176-177, Fındıkoğlu ve Ülken, 1940: 70).

İbn-i Haldun'un değerlendirmelerine göre bedevilerde asıl olanın sadece zaruri ve temel ihtiyaçların karşılanması olduğu için bu insanlar dünyevi zevk ve rahatlığın paradokslarından korunmuşlardır. Yine İbn-i Haldun'a göre bedevilerin bu müspet özelliklerinin yanında saf ve temiz kalmış olmaları gibi üstün yönleri de vardır (İbn-i Haldûn, 2004: I, 163-167).

Kur'an'da Bedeviler

Kur'an'da, a'râb yani bedevi kelimesi on yerde geçmektedir. Bu kullanımlardan birisi olumlu, diğer dokuzu ise olumsuz manalarda kullanılmıştır (Tevbe 9/90-97,98,99,101,120, Ahzab 33/20, Fetih 68/11, Hucurat 49/14). Olumlu manada kullanıldığı tek ayet Tevbe süresindedir. Burada; *"Bedevilerden öyleleri de vardır ki, onlar Allah'a ve ahiret gününe iman eder ve infak ettiğini Allah katında bir yakınlaşmaya ve Peygamber'in dua ve başlangıç dileklerine (bir yol) sayar. Haberinizi olsun, bu gerçekten onlar için bir yakınlaşmadır. Allah da onları kendi rahmetine sokacaktır"* (Tevbe 9/99) ifadeleri ile bedevilerin hepsinin bir olmadığı bazılarının ifade edildiği üzere iyi yönleri olabileceği anlatılmıştır. Bu ayet, Kur'an'daki bedevilere yönelik eleştirilerin, onların kimliği ile ilgili değil vasıf ve yaşam tarzlarına dair olduğuna da ortaya koymaktadır. Bu ayetlerin dışında bizzat a'râb kelimesi geçmese de Hucurat süresinin 4 ve 5. ayetlerinin bedeviler hakkında nazil olduğu hem ayetlerin içeriğinden hem de tefsir kitaplarındaki yorumlardan anlaşılmaktadır (Karaman vd., 2007: V, 86).

Bedeviler ile ilgili ayetlerin tümü medenidir.⁵ Ayetlerin medeni olması, Müslümanların bedevilerle asıl karşılaşmalarının Medine'de olmasıyla ilgilidir (Tekin, 2009: 104). Ayrıca Mekke dönemi Müslümanların siyasi ve sosyal durumları ile Medine'ye hicret sonrası durumları arasında önemli farklar vardır. Mekke'de bireysel tabanlı, ancak küçük bir hareket oluşturabilen Müslümanlar, Medine'de güçlü bir toplum ve devlet yapısına kavuştular. Bu nedenle Mekke'de karşılaşılan hadiseler ile Medine'de karşılaşılan hadiseler farklılık göstermekteydi. Sosyal değişimin etkin unsuru vahiy süreci de bu farklılığa göre konu ve hükümlerde değişiklik göstermiştir.

Hiz. Peygamberin Mekke'den Medine'ye hicreti sonrası daha başlangıçta "Yesrib" adını yerleşik düzene geçişi ifade eden "Medine" ile değiştirmesinin ifade ettiği anlamlar daha önce değerlendirilmişti. Vahiy merkezli vazedilen toplumsal normlarda ve sosyal ilişkileri düzenleyici ölçülerde de bu karakteri okumak mümkündür. Bir şehir ortamında kurumsal yapıya kavuşan İslâm'ın medeniyete doğru giden serüveninde o gün için bedevilerle temsil edilen anlayış ve yaşam tarzının tezatları ve gerilimleri vahye konu olmuştur.

A'râb kavramının Kur'an'da kullanılışının zihinlerde bıraktığı imaj; cahil, görgüsüz, pragmatist, yalan söyleyebilen, ikircikli davranış sergileyebilen (münafık), katı ve inatçı insan tiplemesidir. Bedevi, Kur'an'da bu şekilde kullanımı sonrası medeni ve toplumsal hayatın normlarından habersiz, usul ve sosyal düzen tanımayan tutum ve davranış sahiplerini niteleyen bir genelleme olmuştur (Karmış, 1992: III, 242). Ayrıca Kur'an'da bedevilerin anlatımında kesin çizgilerle yerleşik hayat sürenler ve göçebeler gibi bir ayırımı tabi tutulmadan genel vasıflar üzerinden konunun işlendiği görülmektedir. İnsanlar içerisinde, eğitimsiz ve cahil, davranış şekilleri olarak kaba-saba, inatçı, çıkarıcılıkta ve ikiyüzlülükte sınır tanımayan ve kendi kişisel (ya da yakınlarının) menfaatlerinin dışında toplumsal menfaatleri gözetmeyen bir yapıdan ve hayat tarzından bahsedilmektedir (Güven, 2010: 270). Kur'an'daki nitelemeler çerçevesinde bazı ayetlerde bedevilerle ilgili öne çıkan özellikleri genel başlıklar altında değerlendirmek istiyoruz.

İkircikli davranış (Kur'an'ın nitelemesi ile Münafık) ile ilgili ayetler;

Tevbe süresinde geçen; *"Bedeviler, küfür ve nifak bakımından daha şiddetlidir. Allah'ın Resulüne indirdiği sınırları bilmemeye de onlar daha yatkın ve elverişlidir."* (Tevbe 9/97,101) *"Çevrenizdeki bedevilerden ve Medine ahalisinden öyle münafıklar vardır ki onlar nifak işinde mahir olmuşlardır. Pek sinsî hareket ettikleri için sen onları bilemezsin, ama Biz pekiyi biliriz..."* bu iki ayette bedevilerin iki temel özellikleri üzerinde durulmuştur;

- 1- İnkâr ve ikiyüzlülük-münafıklık konusunda bedeviler diğer insanlara göre daha öndedirler. Özellikle ikiyüzlülükte-münafıklıkta kendilerini Hz. Peygamber'den dahi gizleyebilecek kadar profesyoneldirler.

⁵ Tefsir ve usul âlimlerinin çoğu hicretten önce nazil olan ayetleri mekkî, hicretten sonrakileri de medenî ayetler şeklinde tanımlamıştır. Mekke'de inen ayetlere mekkî, Medine'de inen ayetlere medenî diyenler de vardır. Bk.: Yusuf Şevki Yavuz, Abdurrahman Çetin, "Âyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. IV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, s. 243, İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989, ss. 59-60

2- Bedevi grupların kanun ve düzen tanımamazlığı (özellikle de İslâm dininin hüküm ve normlarına karşı) diğer insanlara göre daha ileri düzeydedir.

Bedevilerle ilgili yapılan bu tanımlamalar göçebe-yerleşik çerçevesinin ötesinde genel nitelemelerdir. "Bedevi olmaları ve bedevilik ile ilgili değişmez bir sıfat niteliğindedir. Yani Bedevilik yapı olarak küfre ve münafıklığa daha elverişlidir. Ve Allah'ın kendi resulüne göndermiş olduğu hükümleri sınırları bilmemeye tanımamaya daha müsaittir (Kutub, 1968: VII, 378-379)." Hz. Peygamber'de "Küfrün başı sark tarafındadır. Kendini beğenme, büyükleme at ve deve sahibi olan yaygaracı bedevilerde; vakar ise koyun sahiplerindedir" (Buhârî, Bed'ül-Halk 15) ifadeleriyle bedevilerin kategorik olarak bu olumsuzluklara daha yakın olduklarını belirtmiştir. "Bedevilerle ilgili ayetlerin büyük ölçüde münafıklardan bahseden ayetlerle birlikte, hatta iç içe gelmesi, onların çoğunluğunun ikiyüzlü karakterlerini yansıtmaya bakımından dikkat çekicidir (Güven, 2010: 271)."

Seyit Kutup, bu iki ayetin yorumunda bedevi karakterli toplumlara tanımlarken onların mezkûr iki olumsuz özelliğinin "sırf maddi değerleri geçerli ve egemen kılan somut bir maddecilikten ileri gelmekte olduğunu" (Kutub, 1968: VII, 378) ifade eder. Kutub'un bu değerlendirmesi çalışmanın girişinde de değinilen Kızılçelik'in "sürü"leştirilen kitlelerin sermaye odaklı yaşamlarıyla benzeşmektedir. Ayrıca Kutub'un "İman onların bu karakterlerini bir ölçüde düzeltse de, onları bu değerlerin üstüne çıkarsa da, onları bu somut şeylerden daha yüce, daha parlak ufuklara ulaştırırsa da bu böyledir" (Kutub, 1968: VII, 380) şeklindeki değerlendirmesiyle bedevilerdeki bu anomik durumun inanç ile de bir yere kadar düzelebileceği gibi önemli bir tespitte bulunur.

Yalan söyleyip, mazeret uyduran ve Müslümanların kötülüğünü isteyip, çekememezlik yapanlarla ilgili ayetler;

"Bedevilerden özür belirtenler, kendilerine izin verilmesi için geldiler. Allah'a ve elçisine yalan söyleyenler de oturup kaldı. Onlardan inkâr edenlere pek acı bir azap isabet edecektir." (Tevbe 9/90) "Bedevilerden yaptığı infakı zorunlu bir ödeme sayan ve (bundan kurtulmak için) başınıza belalar gelmesini bekleyenler vardır..." (Tevbe 9/98) "Bedevilerden geride bırakılanlar, sana diyecekler ki: "Bizi mallarımız ve ailelerimiz meşgul etti. Bundan dolayı bizim için mağfîret dile." Onlar, kalplerinde olmayan şeyi dilleriyle söylüyorlar..." (Fetih 48/11)

Bu ayetlerden ilk iki ayet Tebük seferi sırasında yaşanan olaylarla, diğer ayet ise Hudeybiye savaşıyla ilgilidir. Zaten bedevilerle ilgili Kur'an'daki on ayetin altısı Tevbe süresinde geçmektedir. Tebük seferi, Hz. Peygamber'in Hicretin dokuzuncu yılında, Şam'da toplanan kırk bin kişilik Bizans ordusuna karşı çarpışmak üzere Medine'den Tebük'e kadar sevk ettiği en son ve en güçlü askerî harekettir. Tebük, Arap yarımadasının kuzeyinde Medine ile Şam'ın ortasında bir yerin adıdır. Bu savaş yolculuğunun son ucu burası olduğu için "Tebük Gazası" adı ile anılmıştır. Bu seferde savaş olmamış fakat en güçlü bir İslâm ordusu teçhiz edilmiş, böylece askerî ve siyasî açıdan önemli bir zafer kazanılmıştır. İklimin her zamankinden daha sıcak ve kurak olması, mevsimin olgun ve taze meyve zamanı oluşu ve Bizans lejyonlarının savaş şöhretleri bu sefere katılmayı daha da zorlaştırmıştı. Bedevilerin de Hz. Peygamber'e gelerek sefere katılmamak için izin istemeleri ve bu yönde davranış sergilemeleri üzerine genel niteleme ve tasvirleri içeren bu ayetler nazil olmuştur (Tekin, 2009: 109).

Bedeviler, zor şartlar altında uzak bir yere yapılacak ve ilk bakışta kendilerine bir çıkar sağlamayacak olan bu sefere Hz. Peygamber ile gitmeyi göze alamamışlardı. Bedevilerin Hz. peygamber ve Müslümanlarla ilişkisi daha çok pragmatist bir ilişkiye dayanmaktaydı. Bu nedenle direk katılmama yerine mazeret üretip, yalan söyleyerek izin almaya çalışmışlardı. Kur'an onların bu tavırlarına karşı Müslümanlardan "Dönüp yanlarına vardığımız zaman, kendilerini affetmeniz için Allah'a yeminler edeceklerdir. Siz onlardan yüz çevirin. Onlarla muhatap bile olmayın. Çünkü tiksinti veren kimselerdir onlar..." (Tevbe 9/95) şeklinde davranmalarını istemiştir. Bedevi yaşam tarzına sahip insanlar ayetlerde de anlatıldığı üzere "tehlikeyi sezdiği anda kaçmak ister, zulme haksızlıklara, adaletsizliklere karşı direnmeyi bilmez, zayıflar ve Allah adına savaşmayı bir angarya görür (Bulaç, 1997: 152)."

Bedevilerin infak amacıyla vermiş oldukları malları "cereme" yani zorunlu bir ödeme gibi görmeleri de İslâm dini ile olan bağlarının pragmatist bir çizgide olmasından kaynaklanmaktaydı. Ancak bu şekilde Müslüman toplumun içinde olmanın getirilerinden yararlanabilirlerdi. Çünkü o gün Arap Yarımadası'nda iktidar sahibi egemen güç Müslümanlardı (Kutub, 1968: VII, 381).

Kaba davranış ile ilgili ayet;

"Sana evinin dışından seslenenlerin ise çoğu düşüncesiz, makul davranmayan kimselerdir. Onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." (Hucurat 49/4-5)

Hucurat suresinde geçen bu ayetlerde her ne kadar direk bedevi sözcüğü geçmese de anlatılan olayın bedevilerle ilgili olduğu konusunda genel bir görüş vardır. Tefsircilere göre bu ayetin nüzul sebebi, bedevilerin Hz. Peygamber'in eşlerinin de bulunduğu odalara gelip, "Ey Muhammed! Çık yanımıza gel"

şeklinde bağrımları ve ısrarcı olmalarıdır. Ayette sadece bir olay üzerinden anlatılan mesele sembolik anlamıyla bedevilerin medeni kültüre yabancılıkları ve kendi davranış kalıplarını merkeze almalarıdır (Tekin, 2009: 111). Kur'an, âdâb-ı muaşeretten yoksun bu davranış ile eğitim ve anlayış seviyesi düşük bedevi tipolojisini ortaya koymaktadır.

Bedevilerin medeniyetten uzak yapılarını anlatan olaylara hadislerde de rastlamak mümkündür. Hz. Peygamber'in mescitte sohbet yaptığı bir sırada oraya gelen bir bedevinin mescidin bir köşesine bevletmesi (Buhari, Vudu 57-58), Hz. Peygamber'in yolda yürürken arkadan bir bedevinin bir şeyler istemek için Hz. Peygamber'i sarsacak kadar sert bir şekilde hırkasını çektirmesi (Buhârî, Libâs 18, Müslim, Zekât 44) gibi örnekler mevcuttur. Hz. Peygamber de bedevilerin yapı olarak kaba insanlar olduğunu "*badiyede yaşayan kabalaştır, av pesinde koşan gaflete düşer*" (Ebu Davud, Sayd 4) ifadeleriyle anlatmıştır. Tüm bunların da etkisiyle İslâm dininde fıkıh âlimleri; cehaletleri, sünnet ve âdâb-ı muaşerete yabancılıkları sebebiyle namazda bedeviye uymanın mekruh olduğunu söylemişlerdir (Karmuş, 1992: III, 242).

Egemen güce itaat/biat/iman ile ilgili ayet;

"Bedeviler, dedi ki: "İman ettik." De ki: "Siz iman etmediniz; ancak "İslâm (Müslüman veya teslim) olduk deyin. İman henüz kalplerinize girmiş değildir..." (Hucurat 49/14)

Ayette geçen "*siz iman etmediniz ancak İslâm olduk deyin*" ifadesi; bedevilerin iman konusunda dışsal, zahiri boyutlarda kaldıklarını ve sahip oldukları kulaktan dolma bilgileri içselleştirmedikleri gibi bilinç düzeyine de yükseltmediklerini göstermektedir. Ayrıca, kabile esaslı üzerine yaşayan bedevilerin, dinleri de kabile reislerinin dini üzere idi. Kabile reisi hangi dine inanıyorsa kabile mensupları da o dine inanırlardı. Bu yüzden ayette, imani bir temele dayanmayan taklit üzere gelişen "inandık" sözü gerçek bir iman için yeterli görülmemiştir. Bu şekliyle bedevi yapının bir özelliğinin de içselleştirilmeyen taklidi bir iman olduğu anlaşılmaktadır.

Bedeviler "hayatlarını idame ettirme" üzerine odaklanırken, gerek tek tek insanlarla gerekse diğer topluluklarla ilişkilerini hayatın devamına yetecek kadar somutluklar üzerine kurmaktaydılar. Müslümanlıkla da ilişkileri ise somut birkaç madde ile sınırlıydı. Bu bağlamda İslâm onlar için hayatın devamında yeni egemen zihniyeti temsil etmekteydi. Müslüman olmalarını minnet sebebi saymaları da bu çarpık anlayışlarının bir neticesiydi. Ayette, böyle bir anlayışın temsili, bu konuma o gün için en yakın insanlar olan bedeviler üzerinde somutlaştırılmıştır (Tekin, 2009: 111).

Hucurat suresinde geçen bu ayette bedevilerin yine pragmatist bir yaklaşımla iktidar yanlısı gözükme, egemen gücün yanında olma gibi olumsuz, gayri medeni tarzları üzerinde durulmuştur. Medeniyetin başat şartı özerklik ve özgürlüktür. Fikir ve iradesi çıkara ve menfaate esir olmuş gruplarsa özerklik ve özgürlükten yoksundurlar. Kur'an, çıkar ve menfaatin karşısında eğilmeyi ve bu yönüyle de özerklik ve özgürlüğünü yitirmeyi bedevi yapısı üzerinden yermiştir.

Tüm bu ayetlere dayanarak Kur'an'ın bedevileri kategorik olarak değerlendirdiği, sadece yerleşik/göçebe ayrımıyla sınırlandırmadığı ve bu niteliklere sahip grupların genel bir tipolojisini ortaya koyduğu ifade edilebilir.

Bedevilerin Toplumsal Bir Kategori Olarak Genel Özellikleri

Bedevi yaşam tarzı, şehirlilik-köylülük ve göçmenlik- yerleşik olma ayrımının ötesinde daha önce de ifade edildiği üzere özgün yönleri olan bir yaşam tarzıdır. Asabiyet veya kabilevi ittifak, ikircikli davranış, ekonomik kaygı ve bu merkezli sosyal ilişkilerin pragmatist yaklaşım üzerine inşa edilmesi, korku ve eğitimsizlik-cehalet, kaba ve saldırgan davranış bu özgün yönlerin ana başlıklarını oluşturmaktadır. Bu nitelermelerden herhangi birisinin veya bazılarının birçok grupta bulunması normal bir durum olmasına rağmen bu vasıfların tümünü veya çoğunu taşıyan insanların bir toplumsal kategori oluşturduğu görülmektedir. Bedevi yaşam tarzının niteliklerini taşıyan bu insanlar farklı isimlerle tanımlanabilir. Ancak çalışmanın giriş kısmında da anlatıldığı üzere "sürü"leştirilen kitlelerle vasıfların benzeştiği için bu tanımlamanın uygun olacağı kanaatindeyiz. Asabiyet veya kabilevi birliktelik bu tarz bir yaşamın en önemli niteliklerinden birini oluşturmaktadır.

Asabiyet kavramı, İbn-i Haldun'un sosyolojiye kazandırdığı önemli kavramlardan birisidir. Birlik ruhuna dayalı olan kuvveti ifade eden bu kavram, hem güçlü olmayı hem de dayanışmayı içerir (Doğan, 2004: 23). Söz konusu bu kavram, "birliktelik", "bir grubun sergilediği dayanışma" ve "dayanışmacı bütünlüşme eğilimi" gibi tanımlamalarla açıklanmaya çalışılmıştır (Bozarslan, 2013: 73). İbn-i Haldun, asabiyetin kaynağını akrabalık ve soy olduğunu belirtir. Ona göre asabiyet, bir nesilden gelenlerin bir araya toplanarak kuvvet, kudret ve üstünlük sahibi olmaları ve bir ideal etrafına toplanmalarıdır (İbn-i Haldun, 2004: I, 171-172).

Asabiyet; siyasi, sosyal ve ekonomik boyutları içeren bir olgudur. Her üç boyutunda asabiyeti oluşturmada ve anlamlandırmada önemli bir yeri vardır. Bu üç öge birlikte değerlendirildiğinde asabiyetin nihai amacının iktidar elde etmek, mülk-devlet kurmak olduğu görülmektedir (İbn-i Haldun, 2004: I, 189-190, Doğan, 2004: 23). Ayrıca "inşa edilmiş her iktidar, kendisine maddi, beşeri ve simgesel (gerçek ya da

hayali bir atanın varlığı gibi) kaynak sağlayacak, dayanışmaya dayalı güçlü bir çekirdeğe sahip olmalıdır." Yine her iktidar, bu dünyadaki maddi mevzular ya da çıkarları dışında bir referansa gönderme yaparak kendini meşrulaştırmak durumundadır. Asabiyet, egemen güçlerin iktidar olmak ve devamlılıklarını teminat altına almak için kutsal bir "dava"ya, dini veya ideolojik bir çağrıya ihtiyaç duyduklarında yöneldikleri bir alan olmuştur (Bozarslan, 2013: 75). Bu çerçevede değerlendirildiğinde asabiyet, güç ve iktidar elde etme, devlet kurmada bir dayanak olduğu gibi iktidar sahiplerinin güçlerini devam ettirme ve çıkar sağlamada kullanageldikleri araçsal bir durum olmuştur.

Toplumların, akrabalık, soy birlikteliği veya herhangi bir sebepten ötürü dayanışma ve birliktelik göstermeleri ve örgütlenmeleri normal bir durum olarak değerlendirilebilir. Ancak fitri gözüken bu durum birçok paradoksu da beraberinde getirmektedir. Asabiyet kaynaklı dayanışmanın her türlü kuralın üstünde oluşu ve toplumsal kurumların inşa ve gelişmesine engel olması, tarafgirlik duygusu ve aynı birliktelik içerisinde insanların doğru-yanlış her türlü davranışını sahiplenmek ve savunmak durumunda kalmaları, birliktelik veya kabilevi ittifak içinde verili statülerin yol açtığı sosyal tabakalaşma bu paradoksların başında sayılabilir. Asabiyet merkezli iktidar ve toplumlar bu paradoksları aşamadıkları için gelişme süreçleri zayıf kalmıştır.

Olumlu- olumsuz birçok yönüyle incelenebilecek olan asabiyet kavramının ilk dönem İslâm tarihinde uygulanagelen karşılığı kabile dayanışmasıydı. Hem yerleşik hem de göçebe halkın hayatları toplumsal asabiyet temeli üzerine kurulmuştu. Tabiat şartlarının zorluğu ve düşman güçlerin durumu bunu gerektiriyordu. Bunun için herkesin soyuna bağlanması, "biz duygusu" içinde olumlu-olumsuz her durumu üstlenmesi gerekiyordu. Bu toplumda yaşayan kişiler, haklı veya haksız olsun kendi kabile mensuplarına yardım ederlerdi. Dönemin Arap toplumunda ise birey söz sahibi değildi ve kararlar kabile reislerinin fikirleri ile belirlenirdi (Erkol, 2011: 12).

Asabiyet merkezli aile ve akrabalık ilişkilerinin kuvvetliliği ve yazılı hukukun olmayışı, örf ve âdetleri daha öne çıkarmaktadır. Kabile reisine bağlılık, örfler ve yerellik daha kuvvetli bir şekilde sosyal ilişkilerde ve toplumsal normlarda etkilidir. Toplumsal kurumlar ve siyasal organizeler gelişmemiştir. Bu düzene aykırı hareket ise dışlanmayı ve kınanmayı gerektirmekteydi (Tekin, 2009: 104).

Asabiyet, bedevi yaşam tarzının bir gereksinimidir. Medeni yaşamda toplumların asayışı, kolluk güçlerince ve kanunla sağlanırken bedevi hayatta korunma, iktidar ve egemen güç sahiplerine sığınma ve herhangi bir sebebe dayalı birliktelikler ile sağlanmaktadır (İbn-i Haldûn, 2004: I, 169-170). Badiye hayatından sıyrılıp kategorik olarak bedevi yaşam tarzını devam ettirenler asabiyet merkezli korunma reflekslerini devam ettirmektedirler. Ayrıca bu türlü kategorilerde merkezi otorite ve siyasi hiyerarşinin yerini soya dayalı veya egemen güce yakınlığına göre oluşan verili statüler almakta, hukuk ve kanun gücü etkisiz kalmaktadır.

Bedevilerin içinde doğup yaşadıkları çevre ve şartlar onları dış dünyadan ayırmış ve sosyal ilişkilerde zayıflatmıştır. Bu durum bedevilerde karakteristik bazı özellikleri de beraberinde getirmiştir. Kaba davranış ve farkında olmadan yüksek sesle konuşma, yaptığı iyiliği başa kalkma, kendisinden bahsedilip durulmasını isteme, övünmeyi ve övülmeyi çok sevme, kendisinin ayrıcalıklı bir kişi olduğuna inanma, eleştirilmeye katlanamama, yaptığı iyiliğin kat kat fazlasının kendisine yapılmasını isteme gibi bazı olumsuz özellikler bu maddelerin başında sayılabilir (Erkut, 2010: 44). Ayrıca "sertlik, kabalık, akli melekeye yeterince başvurmama bedeviliğin hâkim özelliğidir (Kurt, 2001: 106)".

Bedevi insanlarda "sürü" ruhu gelişmiştir. Mülkiyetin kolektif oluşu, sosyal yaşamın her alanında kabilevi asabiyetin öne çıkması ve bireyselliğin pasifleşmesi, savunma ve korunmanın ortak oluşu, kabile reisinin baskın tutumu "sürü" olgusunun gelişmesinde başlıca sebepler olarak sayılabilir (Bulaç, 1997: 152).

Bedevilerin kaba davranışları, özellikle çıkar ve menfaat konularında yani ekonomik meselelerde daha belirgin olarak görülmektedir. Elde etmeyi düşündükleri bir menfaat-gelir konusunda sınır ve düzen tanımaz halleri kabalığın da çok ötesine geçebilmektedir. "Bir ganimet taksimi sırasında Hz. Peygamber bedevilerin sıkıştırması sonucu bir ağaca dayanmak zorunda kalmış ve ridâsı sırtından düşmüştü..." (Buhârî, Hums 19). Benzer bir örnekte Hz. Ebu Bekir'in halifeliği döneminde yaşanmıştır. Bu dönemde çıkan isyan ve irtidat hareketlerinin en önemli nedenlerinden birisi de, bedevilerin zekât vermeyi reddetmeleridir (Güven, 2010: 271).

Hz. Peygamber, bedevilerin kaba ve görgüsüz davranışları başta olmak üzere olumsuz yönleri sebebiyle onlardan hediye dahi kabul edilmemesini istemiştir. "Bir bedevi Peygamber (s.a.v.)'e genç bir deve armağan etmişti. Râsûlullah (s.a.v.), bunun yerine ona altı deve vererek hediyesine karşılık verdi ise de bedevi bundan memnun kalmadı ve kızdı. Durum Râsûlullah (s.a.v.)'e ulaştıca "Falan kişi bana bir deve hediye etti. Ben de ona altı deveyle karşılık verdim; fakat yine de memnun olmadı. Bundan dolayı içimden şöyle geçirdim: Kureys, Ensâr, Sakîf ve Devsli'den başka kimseden hediye kabul etmeyeyim." diye buyurdu (Tirmizî, Menâkıb, 74). Bu olayda Hz. Peygamber, bedevilerin yaklaşımından rahatsızlığını açıkça belirtmiştir. Başka bir olayda Hz. Peygamber, Medine'de çölde yaşayan insanların getirdiği hediye sütü kabul ederek Hz. Aişe'ye: "Ey Aişe! Onlar bedevi

değildir. Onlar bizim çölümüzün ahalisidir. Biz onların şehirlileriyiz. Davet edildiklerinde icabet ederler. Onlar bedeviler gibi değildir" (Ahmed, XXXI, 467-469) demiştir. Bu durum Hz. Peygamber'in de bedeviliği çölde yaşam tarzıyla sınırlandırmadığını, bedeviliğe niteliklere göre kategorik yaklaştığını göstermektedir.

Bedevi yaşam tarzını gösteren önemli kavramlardan biri de "Eyyâmü'l-Arab" dır. Eyyâmü'l-Arab, İslâm'ın ilk dönemlerinde Arap kabileleri arasında cereyan eden savaşlar için kullanılan bir tabirdir. Eyyâmü'l-Arab genellikle şahıslar veya kabileler arasında siyasî, iktisadî, sosyal ve psikolojik sebeplerden dolayı bir tartışma ile başlar, daha sonra savaşa dönüşürdü. Bu savaşlarda sebep ne olursa olsun asıl amaç intikam almaktır. Araplar düşman gördüklerinden intikam alıncaya kadar içki içmez, koku sürünmez ve eşlerine yaklaşmazlardı. Bedevi toplumunda hak ve adalet anlayışı olmadığından kabilesinden biri öldürüldüğü zaman kılıcını çeken Arap intikamını alıncaya kadar kabilesiyle beraber çarpıştı (Kapar, 1995: XII, 14-15). Bedevileri bu savaşlarda son derece saldırgan yapan asıl unsur kin duygusu idi. Kendilerine yapılan bir kötülüğü affetmezler ve intikam alıncaya kadar kin tutmaya devam ederlerdi. Bir bedeviye: "Sana kötülük yapana sen de kötülük yapmadan cennete gitmen hoşuna gider mi?" diye sorulunca O da: "Hayır, benim hoşuma giden şey intikam almak sonra da cehenneme girmektir." Şeklinde cevap verirdi (Erkut, 2010: 31)⁶ Eyyâmü'l-Arab, bedevi yaşam tarzının birçok olumsuz karakteristik özelliğini ortaya koymaktadır.

Bedevilerin eleştirildiği ve tanımlanırken maruz kaldıkları önemli niteliklerinden birisi de eğitimsizlik ve cehalettir. Bedevi hayat tarzı eğitim ve öğretime çok uygun değildir. Bu nedenle bedeviler, ancak yaşam tarzlarının izin verdiği ölçüde ve çoğunlukla tecrübi bilgiye sahip olurlar. Mekânsal şartların da etkisiyle bedeviler, gününbirlik ihtiyaçlarını çözecek ve menfaatleri ile kısa vadede doğrudan bağlantılı görünmeyen her türlü bilgi ve tecrübeye kapalı durmakta ve kavrayışsız kalmaktadırlar. Eleştiriye kapalı olma ve kendi içlerinde dışarıyla pasif iletişimde bulunmaları, kapalı toplum yapısına sahip bedevilerin cehaletini artırmaktadır. Hz. Peygamber de; "Köylerde/mezralarda (kefûr-kapalı, örtülü) kalmayın. Çünkü oralarda iskân etmek, kabirde iskân etmek gibidir" demek suretiyle bu duruma dikkat çekmiştir (El-Aclunî, [t.y.]: I, 262).

Sonuç

Toplumsal kategori, belirli ölçütlere göre insanları türlere, yapılar, tiplere bölmeyi ifade eden zihinsel yapıtlardır. Bir takım özelliklerin belirli insanlarda var olduğunu ifade eder. Sosyologlar, ortak özellikler taşıyan bireyler toplamına "toplumsal kategori" adını vermektedirler.

Toynbee, medeniyetlerin; kişisel karakterlerin, bölgesel ve siyasal niteliklerin, ırksal özelliklerin ortak etkisi sonucunda oluştuğunu savunmaktadır (Toynbee, 1978: 105). İslamiyet'in ilk yıllarında Arap Yarımadası'nın coğrafi şartları burada yaşayan insanlarda bedeviliği bir hayat tarzı haline getirmiştir. Zamanla yerleşik hale gelen bu hayat tarzının nitelikleri o dönemden bu zamana kadar gelmiştir. Geçmiş tarihinde göçebeliği yaşamayan topluluk yok gibidir. Bu nedenle her toplumun ırksal özelliklerinde göçebe yaşamın az çok izlerini görmek mümkündür. Tarihi, göçebelikle özdeşleşmiş toplumlarda bu izler daha belirgin görülmektedir. Günümüzde, sosyal kodlarında varolan bu olumsuz izlerin hâkim özelliklerini geçmişinden bu güne taşıyan, sosyal karakterinin ve bölgesel-siyasal niteliklerinin de etkisiyle bedeviliği bir yaşam tarzı olarak devam ettiren insanların oluşturduğu bu yapıyı ayrı bir toplumsal kategori; "bedevilik" olarak tanımlamak mümkündür. Yaşanılan hayat şartlarını müştereken paylaşan, ortak ölçütlerde bir araya gelen toplumsal kategoriler gibi bedevilik, sadece kırsal ve göçebe toplumlara ait bir yaşam tarzı olmayıp şehirlerde de varlığını sürdürmektedir.

Bedevi yaşam tarzı ilk dönem İslam tarihinde sosyal karakteristik özellikleriyle vahye ve hadislere konu olmuştur. İkiriklik davranış (Kur'an bedevilerin bu durumunu nifak olarak tanımlamakta), pragmatik bir siyaset ve her zaman egemen gücün yanında olma temayülü, kabalık, kural ve düzen tanımamalık, yalancılık, kin ve intikamcılık, kabilevi asabiyet yani yandaşlık onları tanımlayan en önemli anahtar kavramlar olarak görünmektedir. Her ne kadar bu yaşam tarzının dışına çıkan bedeviler olsa da, kategorik olarak tipik grupsal özellikleri bu şekildedir.

Bedeviliği kendi tarihi şartları içinde değerlendirdiğimizde bu yaşam tarzının görülen kategorik nitelikleri günümüzde sürüleştiren kitle/toplumlarla benzerlik göstermektedir. Taassup ve otoriterlik eğilimi ile birlikte itaat ve biat kültürü, tahrike ve telkinlere açık olma, duygularının ilkel ve abartılı olması, kitle içinde bulunmanın verdiği güçlülük duygusuyla kanun kural tanımama gibi benzer birçok özellik mevcuttur. Ayrıca sürüleştiren kitlelerdeki ortak ölçüt ve duyarlılıktan ötürü haklı haksız farketmeksizin birbirini savunma güdüsü/refleksi, bedevilerdeki kabilevi asabiyetle benzeşmektedir.

⁶Ali, *el-Mufassal*, I, 399, 401 -den aktarımla

KAYNAKÇA

- ACAR, Ömer (2010). ““Arab” Kavramının Kökeni”, Nüsha, Yıl: 10, sy. 31, ss. 74-105.
- AHMED BİN HANBEL, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî (1995). Müsned, 1. Baskı, I-L, thk. Şuayb el-Arnâvût, Âdil Mürsîd, Beyrût: Müessesetü'r-Risâl.
- AKDOĞAN, Ali (2008). “Medeniyetlerin Oluşmasında Dinin Rolü ve İslâm medeniyeti”, *Dini Araştırmalar*, (Eylül-Aralık), c. 11, sy. 32, ss. 87-106.
- AKTAŞ, Aliye Mavili (2001). *Küçük Gruplar Dinamikleri ve Süreci*, Ankara: Mustafa Kitabevi,
- AKYÜZ, Vecdi (2007). “Devlet Başkanı, Hukuk Adamı ve Bir Medeniyet Kurucusu Olarak Hz. Muhammed”, Ahmet Yaman (ed.), *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed*, (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri, 13-15 Nisan 2007, Konya), Ankara: Fecr yayınları, ss. 187-238.
- ALAN, Hüseyin (2012). *Siyerin Gölgesinde I (Peygamber Öncesi Mekke ve Arabistan)*, İstanbul: Beyan Yayınları.
- BOZARSLAN, Hamit (2013). *Ortadoğu'nun Siyasal Sosyolojisi*, Melike Işık Durmaz (Çev.), 2. Baskı, İletişim Yayınları: İstanbul.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm İbnî'l-Muğîre el-Cu'fî (h.1311). el-Câmiu's-Sahih, I-IX, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, Medine: Dâru Tavkin-Necât.
- BULAÇ, Ali (1997). *Tarih, Toplum ve Gelenek*, 2. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık.
- BURSALIOĞLU, Sibel (2007). “İbn-i Haldun Sosyolojisinde Asabiyet Bağları, Devlet ve Kamu Maliyesi” *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: V, sayı: 2, ss. 43-56.
- CERRAHOĞLU, İsmail (1989). *Tefsir Usulü*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ÇAĞATAY, Neşet (1993). *Başlangıçtan Abbâsîlere Kadar (Dini-İctimâî-Siyasi Açından) İslâm Tarihi*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi- Sayı. 150.
- ÇELİK, Celaledin (2001). “Kentleşme Sürecinde Dini Hayat”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 11, ss. 131-152.
- ÇETİNKAYA, Bayram Ali (2010). “Medine, Medeniyet ve İslâm medeniyeti, -Medine'den Medeniyete”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 22, s. 5-50.
- DEMİRCAN, Adnan (2007). “Son Peygamber'in Geldiği Coğrafya ve Toplum: Hicaz Bölgesi ve Câhiliye Arapları”, *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed (Sempozyum tebliğ ve müzakereleri)*, 13-15 Nisan 2007 /Konya, ss. 39-98.
- DOĞAN, İsmail (2004). *Sosyoloji Kavramları ve Sorunlar* 6. Baskı, Ankara: Pagem Yayıncılık.
- DÜZGÜN, Şaban Ali (2009). “Dinlerin Şehirleşme Kabiliyeti”, *İslâmî İlimler Dergisi*, Yıl:4, sy. 1-2, ss. 1-5.
- EL-ACLUNÎ, C., (t.y.), Kesfu'l-Hafa, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut.
- EBÛ DÂVUD, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (t.y.). Sünen, 2. Baskı, thk. Ebû Ubeyde Hasan Âl Selmân, Riyâd: Mektebetü'l-Meârif.
- ELMALILI M. Hamdi Yazır (1992). *Hak Dini Kur'an Dili*, (sadeleştiren) İsmail Karaçam vd., İstanbul: Feza Gazetecilik.
- ERKOL, Ahmet (2011). “Tarihi Süreçte Müslümanlarda Birey İktidar İlişkilerine Dair Bir Değerlendirme”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* sy. VI, ss. 12-26.
- ERKUT, Abdülkadir (2010). “Kur'ân'da Bedevilik”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- FAYDA, Mustafa (1992). “Bedevi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. V, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ; (1993). “Cahiliye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. VII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri ve ÜLKEN, Hilmi Ziya (1940) *İbni Haldun*, İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- İBN-İ HALDÛN (2004). *Mukaddime*, Halil Kendir (Çev.), Ankara: Yeni Şafak Kültür Armağanı.
- İBN MANZÛR, Muhammed b. Mükrim (t.y.). *Lisânu'l-Arab*, I-V, thk. Abdullah Ali el-Kebir, Muhammed Ahmed Hasbullah, Hâşim Muhammed eş-Şâzili, Kâhire: Dâru'l-Maârif.
- KAPAR, Mehmet Ali (1995). “Eyyâmü'l-Arab”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- KARAMAN, Hayrettin vd. (2007). *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- KARMIŞ, Orhan (1991). “A'râb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. III, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- KAVAS, Ahmet (2001). “Kabile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXIV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- KIZILÇELİK, Sezgin (2004). *Özgünlüğün Sosyolojisi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- KİRMAN, Mehmet Ali (2011). *Din Sosyolojisi Sözlüğü*, 2. Baskı, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- KOYUNCU, Mevlüt (2009). “Medine Şehir Devleti”, *Sakarya Üniversitesi Edebiyat Dergisi*, ss. 87-103.
- KURT, Abdurrahman (2001). “Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yönden İslâm Öncesi Mekke Toplumunu”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, c. X, sy. 2, ss. 97-122.
- KUTUB, Seyyid (1968). *Fizilâl-il Kur'an*, (çev.) Bekir Karlığa vd., İstanbul: Hikmet Yayınevi.
- LINDHOLM, Charles (2004). *İslâm Topluluklarında Gelenek ve Değişim*, Nihal Çelik vd., (Çev.), Ankara : Elips Kitap.
- MERİÇ, Cemil (1996). *Umrandan Uygurlığa*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MERT, Muhit (2008). “Çevre Bilinci Oluşturmada İslâm'ın Katkısı Üzerine”, Fahri Kayadibi (ed.), İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu, Bildiriler, c. II, ss. 25-31.
- MÜSLİM, İbnu'l-Haccâc en-Nisâburî (2007). *Câmiu's-Sahih*, 2. Baskı, thk. Halil b. Me'mûn Şeyhâ, Beyrût: Dâru'l-Marife,
- OKUMUŞ, Ejder (2007). “Hz. Muhammed ve Toplumsal Değişim”, *H. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu*, Mahfuz Söylemez (hzl.), Çorum: İslâmî İlimler Dergisi Yayınları, ss. 325-338.
- EYÜPOĞLU, Osman ve PERŞEMBE Erkan (2010). “Toplumsal Değişim Patolojisi ve Temel Değişim Güdüsü”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 28, ss. 113-129.
- ÖNER, Necati (1977). *Fransız Sosyoloji Okuluna Göre Mantığın Menşei Problemi*, 2. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları; 139.
- WATT, W. Montgomery (1986). *H. Muhammed Mekke'de*, M. Rami Ayas-Azmi Yüksel (Çev.), Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları,
- WEBER, Max (2000). *Şehir, Modern Kentin Oluşumu*, Editör: Don Martindale ve Gertrud Neuwirth, Musa Ceylan (Çev.), Bakış, İstanbul: Yarn.
- SARIÇAM, İbrahim (2002). *H. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 7. Baskı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- SİNANOĞLU, Faruk (2011). “Müslüman Arap Medeniyetinin İnşası Bağlamında Cahiliye Dönemi Toplumsal Yapıda Ortaya Çıkan Değişmeler”, *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)*, c. XXIX, ss. 375-385.
- ŞENTÜRK, Habil (2006). “Hz. Peygamber ve Çevre Bilinci”, İsmail Yakıt (ed.), SDÜ İlahiyat Fakültesi İslâm Felsefesi Anabilim Dalı Başkanlığı Yayınları, Yayın No:1, ss. 81-86.
- ŞULUL, Kasım (2011). *İbn Haldun'a Göre Şehir Hayatı*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- ; (2008). *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, İstanbul: İnsan Yayınları,

- TEKİN, Mustafa (2009). "Kur'an-ı Kerim'de Bedevilik-Dini Sosyolojik Yaklaşım", *Avrupa İslâm Üniversitesi İslâm Araştırmaları Dergisi*, cilt: II, sayı: 3, ss. 102-114
- TEZCAN, Mahmut (2010). *Sosyolojiye Giriş*, 5. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.
- TİRMİZİ, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (1978). Sünen, 2. Baskı, I-V, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, y.y.
- TOYNBEE, Arnold; *Tarih Bilinci*, İstanbul: Bates Yayınları,
- ÜNALAN, Sıddık (2001) "Risalet Öncesinde Arap Yarımadasında Dinler ve Bir Peygamber Beklentisi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.VI, ss. 87-101
- YAVUZ, Yusuf Şevki ve Çetin, Abdurrahman (1991). "Âyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. IV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- YENİÇERİ, Celal (2000). *Peygamber, Devlet Başkanı, Aile Reisi Hz. Muhammed ve Yaşadığı Hayat*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.